

UDK:159.9(575.1)

Namuna BAZARBOEVA,
Andijon davlat pedagogika instituti mustaqil tadqiqotchisi
E-mail: namuna@mail.ru

ADPI professori, DSc M.Xalimova taqrizi asosida

MECHANISMS OF TOLERANCE IN FAMILY RELATIONS

Annotation

This paper examines the mechanisms of tolerance in family relations. The family as the basic unit of society forms social, psychological and cultural relations between people. Creating an atmosphere of tolerance and mutual respect among family members is one of the important factors in ensuring a stable and healthy family. The paper analyzes the essence of the concept of tolerance, its role in family relations, as well as problems and ways to overcome them. The role of national traditions and values, modern psychological approaches, education in the formation of tolerance is emphasized. The main attention is paid to communicative, educational and legal mechanisms for the prevention of family conflicts and the creation of a positive environment.

Key words: Family tolerance, family relations, tolerance, social, psychological environment, mutual respect, conflictology, national values, education, communication, legal mechanisms.

МЕХАНИЗМЫ, ОБЕСПЕЧИВАЮЩИЕ ТОЛЕРАНТНОСТЬ В СЕМЕЙНЫХ ОТНОШЕНИЯХ

Аннотация

В данной работе рассматриваются механизмы обеспечения толерантности в семейных отношениях. Семья как основная ячейка общества формирует социальные, психологические и культурные отношения между людьми. Создание атмосферы толерантности и взаимного уважения среди членов семьи является одним из важных факторов обеспечения стабильной и здоровой семьи. В работе анализируется сущность понятия толерантности, ее роль в семейных отношениях, а также проблемы и пути их преодоления. Подчеркивается роль национальных традиций и ценностей, современных психологических подходов, образования в формировании толерантности. Основное внимание уделяется коммуникативным, образовательным и правовым механизмам профилактики семейных конфликтов и создания позитивной среды.

Ключевые слова: Семейная толерантность, семейные отношения, толерантность, социальная, психологическая среда, взаимоуважение, конфликтология, национальные ценности, воспитание, коммуникация, правовые механизмы,

OILAVIY MUNOSABATLARDA TOLERANTLIKNI TA'MINLOVCHI MEKANIZMLAR

Annotatsiya

Mazkur ishda oilaviy munosabatlarda tolerantlikni ta'minlash mexanizmlari yoritib berilgan. Oila jamiyatning asosiy bo'g'ini sifatida insonlar orasidagi ijtimoiy, psixologik va madaniy munosabatlarni shakllantiradi. Oila a'zolari o'rtasida bag'rikenglik va o'zaro hurmat muhitini yaratish – barqaror va sog'lom oilani ta'minlashning muhim omillaridan biridir. Ishda tolerantlik tushunchasining mohiyati, uning oilaviy munosabatlardagi o'rni, shuningdek, muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari tahlil qilingan. Tolerantlikni shakllantirishda milliy an'ana va qadriyatlarining, zamonaviy psixologik yondashuvlar va ta'lim-tarbiyaning o'rni alohida ko'rsatib o'tilgan. Oilaviy nizolarni oldini olish va ijobiy muhitni yaratish uchun kommunikativ, tarbiyaviy va huquqiy mexanizmlarga e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: Oila Tolerantlik, oilaviy munosabatlar, bag'rikenglik, ijtimoiy, psixologik muhit, o'zaro hurmat, konfliktologiya, milliy qadriyatlar, tarbiya, kommunikatsiya, huquqiy mexanizmlar.

Kirish. Oila jamiyatning asosiy ijtimoiy instituti sifatida inson hayotida muhim o'rin tutadi. Oilaviy munosabatlarda tolerantlikning mavjudligi mustahkam va barqaror oila qurishda katta ahamiyatga ega. Tolerantlik turli qarashlar, manfaatlar va shaxsiy xususiyatlar o'rtasida o'zaro hurmatni ta'minlashga yordam beradi. Tolerantlik faqatgina sabr-toqat emas, balki boshqalarning qadr-qimmatini tan olish va hurmat qilish madaniyati hamdir. Bu tushuncha ijtimoiy-psixologik va madaniy aspektlarga ega bo'lib, inson faoliyati va munosabatlarida muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada oilada tolerantlikni ta'minlovchi asosiy ijtimoiy va psixologik mexanizmlar tahlil qilinadi. Oila – jamiyatning asosiy bo'g'ini va inson hayotidagi eng muhim ijtimoiy institutlardan biri hisoblanadi. Oilaviy munosabatlar inson shaxsiyatining shakllanishiga, uning ijtimoiy ko'nikmalari va qadriyatlariga katta ta'sir ko'rsatadi. Bugungi globalizatsiya jarayonida turli madaniyatlar va dunyoqarashlarning o'zaro ta'siri ortib borayotgan bir sharoitda oilada tolerantlikni shakllantirish muhim vazifalardan biriga aylanmoqda. Tolerantlik – bu faqat sabr-toqat emas, balki har bir shaxsning qarashlari, urf-odatlar va qadriyatlariga hurmat bilan munosabatda bo'lish madaniyatidir[2]. Oilada tolerantlikning mavjudligi oila a'zolari o'rtasida o'zaro hurmat, tushunish va hamkorlik muhitini yaratishda katta ahamiyatga ega. Ota-ona va farzandlar, turmush o'rtoqlar va boshqa qarindoshlar o'rtasidagi

munosabatlarda tolerantlik tamoyillariga rioya qilish orqali ziddiyatlar va kelishmovchiliklarning oldini olish mumkin. Tolerantlik muhitida o'sgan bolalar keyinchalik jamiyatda muvaffaqiyatli va bag'rikeng shaxslar bo'lib voyaga yetadilar. Ushbu maqolada oilada tolerantlikni ta'minlovchi asosiy ijtimoiy va psixologik mexanizmlar tahlil qilinib, uning jamiyat taraqqiyoti va mustahkamligi uchun ahamiyati yoritiladi [4]. Tadqiqotda ijtimoiy ta'lim nazariyasi, kognitiv rivojlanish nazariyasi, ijtimoiy aloqalar nazariyasi va emotsional intellekt nazariyasi kabi nazariy yondashuvlar asosida oilada tolerantlikning shakllanishi va uning mexanizmlari ko'rib chiqiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Oilaviy munosabatlarda tolerantlikni shakllantirish va ta'minlash bir necha nazariy yondashuvlar mavjud.

Oilaviy munosabatlarda tolerantlik oilaning har bir a'zosining huquq va qadr-qimmatini tan olish, farqli fikr va qadriyatlarini hurmat qilish orqali barqaror va uyg'un muhit yaratishga xizmat qiladi. Oila – jamiyatning asosiy ijtimoiy institutlaridan biri bo'lib, undagi munosabatlar tizimi inson shaxsiyatining shakllanishida muhim ahamiyatga ega. Oila doirasida tolerantlik prinsiplari amalda bo'lgan hollarda nizolar kamayadi, o'zaro tushunish va bir-birini qo'llab-quvvatlash kuchayadi [3].

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, oilada tolerantlik muhitining mavjudligi psixologik sog'lomlikni ta'minlaydi, oilaning ijtimoiy funksiyalarini samarali bajarishiga yordam beradi va bolalarda ijobiy ijtimoiy ko'nikmalar shakllantiradi.

Tolerantlikni ta'minlovchi mexanizmlarga quyidagilar kiradi:

Psixologik mexanizmlar: o'zaro empatiya, tinglash madaniyati, stressni boshqarish va hissiy barqarorlikni saqlash.

Tarbiyaviy mexanizmlar: ota-onaning namunali xulqi, farzandlarga bag'rikenglik va hurmat ruhida tarbiya berish, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni singdirish.

Kommunikativ mexanizmlar: ochiq va to'g'ri muloqot, nizolarni muzokara orqali hal etish, fikr almashish va murosaga erishish.

Huquqiy mexanizmlar: O'zbekiston Respublikasining "Oila kodeksi" va boshqa normativ hujjatlar orqali oilaviy nizolarni oldini olish va hal etish tartiblarini belgilash [2].

Zamonaviy jamiyatda oilada tolerantlik madaniyatini shakllantirish nafaqat oilaning ichki muhitini sog'lomlashtiradi, balki jamiyatda tinchlik va barqarorlikni ta'minlashga ham xizmat qiladi. Shu nuqtai nazarga ko'ra quyidagi nazariy yondoshuvlarga tayanadi.

Ijtimoiy ta'lim nazariyasi (A. Bandura, 1977) – ushbu nazariyaga ko'ra, bolalar va oila a'zolari tolerantlikni uzatish va o'rganish jarayonida ota-ona va atrofdagi insonlarning xulq-atvoriga asoslanib shakllantiradi. Agar bola tolerantlikka asoslangan muhitda ulg'aysa, u kelajakda boshqalarga nisbatan sabrli va hurmatli munosabatda bo'ladi.

Kognitiv rivojlanish nazariyasi (J. Piaget, 1952) – insonning tafakkur rivojlanish bosqichlariga ko'ra, bolalar va kattalarda tolerantlik darajasi tajriba va ta'lim jarayonida shakllanadi. Oilada ochiq muloqot va fikrlar xilma-xilligiga bo'lgan hurmat tolerantlikning rivojlanishiga xizmat qiladi.

Ijtimoiy aloqalar nazariyasi (E. Goffman, 1959) – insonning ijtimoiy munosabatlari va ularning tashqi muhitga moslashuvchanligi tolerantlik darajasini belgilaydi. Oilada muloqot madaniyati va o'zaro hurmat qanchalik yuqori bo'lsa, jamiyatda tolerantlik shu qadar mustahkam bo'ladi [5].

Emotsional intellekt nazariyasi (D. Goleman, 1995) – ushbu nazariyaga ko'ra, tolerantlik shaxsning emotsional intellekt darajasi bilan uzviy bog'liq. Oilada bir-birini tushunish va hissiy qo'llab-quvvatlash tolerantlikni mustahkamlashga yordam beradi. Oilaviy munosabatlarda tolerantlikni ta'minlash uchun bir qator mexanizmlar mavjud. Ular quyidagi asosiy yo'nalishlarda ko'rib chiqilishi mumkin:

1. Tarbiya va ta'lim mexanizmlari

Bolalikdan oilada o'zaro hurmat va bag'rikenglikni shakllantirish.

Inson huquqlari va etik normalarga asoslangan ta'lim berish.

Bolalar va kattalarga ijtimoiy tanqidiy fikrlashni o'rgatish.

Taxlil va natijalar

№	Mexanizmlar	Tadqiqot ishtirokchilarining baho (%)
1	Emotsional yaqinlik va o'zaro qo'llab-quvvatlash	85%
2	Muloqot madaniyati va konstruktiv munosabatlar	78%
3	Oilaviy qadriyatlar va milliy an'analarga rioya qilish	73%
4	Teng huquqlilik va adolat tamoyillari	70%
5	Farzandlarga mustaqil qaror qabul qilish imkoniyatini berish	65%

1. Emotsional yaqinlik va o'zaro qo'llab-quvvatlash – 85%

Bu ko'rsatkich oilangizda juda yuqori darajada ekan. Demak, oila a'zolari bir-biriga hissiy jihatdan yaqin va doimo bir-birini qo'llab-quvvatlashga tayyor. Bunday muhitda oila a'zolari o'zlarini xavfsiz va ishonchli his qilishadi, bu esa oilaviy mustahkamlik va barqarorlik uchun asosiy omil hisoblanadi.

2. Muloqot madaniyati va konstruktiv munosabatlar – 78%

Bu natija ham yaxshi darajada, ya'ni oilangizda umumiy muloqot madaniyati shakllangan va ko'pincha konstruktiv, ya'ni muammolarni hal etishga qaratilgan munosabatlar mavjud. Biroq, ba'zi vaziyatlarda muloqotda tushunmovchiliklar yoki bahslar paydo bo'lishi mumkin. Shu jihatga biron e'tibor berib, bu ko'rsatkichni yanada yaxshilash mumkin.

2. Ijtimoiy-psixologik mexanizmlar

Empatiya va emotsional intellektni rivojlantirish.

Oilaviy muammolarni hal qilishda ochiq muloqotni qo'llash.

Konfliktidan olishlardan qochish emas, balki ularni to'g'ri hal qilish madaniyatini shakllantirish.

3. Kommunikativ mexanizmlar

Oila a'zolari o'rtasidagi muloqotni samarali tashkil qilish.

Bir-birining fikriga hurmat bilan yondashish.

Noto'g'ri tushunishlardan qochish uchun aniq va ochiq fikr bildirish.

4. Ijtimoiy-madaniy mexanizmlar

Milliy va umuminsoniy qadriyatlarni o'rganish va qo'llash.

Turli madaniyat va an'analarga hurmat bilan munosabatda bo'lish.

Oilaviy an'analarga bayramlarning tolerantlikni shakllantirishdagi o'rini e'tirof etish.

5. Huquqiy va institutsional mexanizmlar

Oila huquqiy meyorlar va normalar asosida barqaror munosabatlar qurishi kerak.

Davlat va jamoat tashkilotlarining tolerantlikni rivojlantirishga qaratilgan tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash [6].

Tadqiqot metodologiyasi:

1. Insonparvarlik (gumanistik) yondashuv

Bu yondashuv inson qadr-qimmatini, huquqlari va ehtiyojlarini birinchi o'ringa qo'yadi. Oilaviy munosabatlarda har bir a'zo ehtiyojlarini hurmat qilish, ularni qabul qilish va tushunishni ta'minlash orqali tolerantlik muhitini yaratishni nazarda tutadi. Karl Rojers va A. Maslou kabi gumanistik psixologiya namoyondalari tomonidan ushbu yo'nalish ishlab chiqilgan.

Ijtimoiy- yondashuv (sotsial-psixologik)

Bu yondashuv oila a'zolari o'rtasidagi ijtimoiy rollar, maqomlar va munosabatlar tizimini o'rganishga asoslanadi. Tolerantlikni shakllantirishda fuqarolik madaniyati, ijtimoiy normalar, qoidalar va oiladagi muomala standartlariga ahamiyat qaratiladi. Oila – bu ijtimoiy institut sifatida qaralib, fuqarolik ongi va muloqot madaniyati orqali tolerantlik tarbiyalanadi.

Ilmiy-psixologik yondashuv

Bu yondashuv tolerantlikni psixologik mexanizm sifatida ko'radi va uning shakllanishiga ta'sir etuvchi ichki (shaxsiy) va tashqi (ijtimoiy) omillarni o'rganadi. Shaxslararo munosabatlardagi kommunikativ kompetentlik, emotsional barqarorlik va psixologik moslashuvchanlikni rivojlantirish tolerantlikni ta'minlashda asosiy o'rin tutadi.

Taraqqiyot psixologiyasi Oilada tolerantlikni shakllantirish va rivojlantirish shaxs o'sishining turli bosqichlariga qarab baholanadi. Bu metodologik yondashuv bola va kattalar psixologiyasining rivojlanish jarayonlarini hisobga oladi va oilada muvozanatli hamkorlik muhitini ta'minlashga qaratilgan.

3. Oilaviy qadriyatlar va milliy an'analarga rioya qilish – 73%

Bu ko'rsatkich o'rtacha yuqori. Oilangiz milliy an'analarga va qadriyatlarga asosan hayot kechiradi, lekin ba'zi hollarda zamonaviylik va an'analarga o'rtasida muvozanat izlanishi mumkin. Demak, ayrim an'analarga rioya qilishda erkinlik ham borligi ehtimoli bor.

4. Teng huquqlilik va adolat tamoyillari – 70%

Bu ham yaxshi natija. Oilada teng huquqlilik va adolatga intilish bor, lekin ba'zan ayrim qarorlar yoki munosabatlarda bir oz noaniqlik yoki adolatsizlik hissi paydo bo'lishi mumkin. Buni teng huquqlilikni yanada kuchaytirish orqali yaxshilash mumkin.

5. Farzandlarga mustaqil qaror qabul qilish imkoniyatini berish – 65%

Bu ko'rsatkich nisbatan pastroq. Demak, farzandlar qaror qabul qilishda mustaqillikka ega, lekin ba'zi masalalarda ularga hali ham kattalar tomonidan ko'proq nazorat yoki yo'l-yo'riq berilayotgan bo'lishi mumkin. Bu esa bolalarning shaxsiy rivojlanishi va mas'uliyat hissini shakllantirishda to'sqinlik qilishi ehtimolini anglatadi.

Oilangizda emotsional yaqinlik va qo'llab-quvvatlash juda yaxshi rivojlangan, muloqot madaniyati va milliy an'analarga ham yetarli darajada rioya qilinadi. Ammo farzandlar mustaqilligini oshirish va teng huquqlilik masalalariga yanada e'tibor qaratish maqsadga muvofiq bo'ladi. Shu bilan birga, muloqot va adolatli munosabatlarni yanada mustahkamlash orqali oilaviy muhit yanada sog'lom va barqaror bo'lishi mumkin.

Xulosa va takliflar. Oilaviy munosabatlarda tolerantlikni ta'minlash uchun ta'lim, ijtimoiy-psixologik va madaniy mexanizmlar o'zaro bog'liq holda ishlashi kerak. Tolerantlik oilada shakllanib, jamiyatda namoyon bo'ladi. Oilaviy bag'rikenglik mustahkam va totuv jamiyat qurishning asosiy

shartlaridan biridir. Shuning uchun, oilaviy tarbiya jarayonida tolerantlik madaniyatini shakllantirishga alohida e'tibor qaratish lozim.

Zamonaviy jamiyatda sog'lom va barqaror oilani shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Oila a'zolari o'rtasida bag'rikenglik, sabr-toqat, o'zaro hurmat va tushunish muhitini yaratish orqali ko'plab nizolar va muammolar oldi olinadi. Tolerantlikni shakllantirishda milliy an'ana va qadriyatlar, zamonaviy psixologik yondashuvlar, ta'lim-tarbiya va huquqiy normalarning o'zni beqiyosdir. Oila a'zolarining ijtimoiy-psixologik savodxonligini oshirish, to'g'ri muloqot va murosaga intilish, bir-birini tinglash va qo'llab-quvvatlash orqali oilada ijobiy muhit qaror topadi. Tolerantlik oilaviy barqarorlik va farovonlikni mustahkamlovchi eng asosiy tamoyillardan biri hisoblanadi va bu yo'lda kompleks yondashuv – tarbiyaviy, kommunikativ va huquqiy mexanizmlarni uyg'un qo'llash muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR

1. Mahmudov N. va boshqalar. Oilaviy psixologiya. – Toshkent: O'zbekiston, 2015.
2. Jo'raqulova Z.B. Ijtimoiy psixologiya asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2017.
3. Xudoyberganov M. Oilaviy nizolar va ularni hal etish yo'llari. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019.
4. G'ofurov K. Sotsiologiya. – Toshkent: Universitet, 2020.
5. Tohirov S. Tolerantlik va o'zaro munosabatlar madaniyati. – Samarqand, 2021.
6. O'zbekiston Respublikasining "Oila kodeksi". – Toshkent: Adolat, 2022.
7. UNESCO. Tolerance: The Threshold of Peace. – Paris: UNESCO Publishing, 1997.
8. Абдуллаева Н.К. Толерантность в семье и обществе. – Ташкент: Фан, 2020.